

Tarján Tamás

Tanár, diák, alma mater

Egy motívum Spiró György műveiben

Minden hivatásnak, szakmának van – vagy lehet – jelképes kisugárzása. Szépirodalmi művekben a tanári működés (hasonlatosan főképp az orvosi vagy a papi tevékenységhez, a színészi mesterséghez) összetett szimbolikus jelentéseket vehet föl. Spiró György, a középnemzedék kitűnő, sokoldalú írója jó néhány munkájában tette kulcsfontosságúvá tanár, valamint diák és alma mater szerepét. Ezt vizsgálандó egy portretizáló esszéjét és két drámarészletét ragadjuk ki.

I 982-ben, még a szeretett pedagógus életében – tehát részben laudáló funkcióval – keletkezett a „Bada tanár úr” című emlékezés. A középiskolai irodalomtanáráról készített arcképet az író utóbb a „Magániktató” (1985) élére helyezte. E kötet főleg színházi és filmtárgyú tanulmányokat, bírálatokat, nagyjából negyedében (összehasonlítható) irodalmi eszmefuttatásokat sorakoztat föl. Az e közegben élhelyre tett tanárportré némi szokatlanságát ellensúlyozza, hogy Spiró – nem tagadva meg „színházi énjét” – a szó-készlet szintjén is dramatizálja, teatralizálja gimnáziumi éveit, szceniozza Bada tanár úr „jelenéseit”: „Félelmetes belépő volt: kivágódott az ajtó, becsörtetett egy drapp köpenyes, alacsony, kopasz, szemüveges kis ember, a tanári asztalra vágta az osztálykönyvet, a táblához ment, bal kézzel, nagy betűkkel felírta: BADA, majd hatalmas léptekkel róni kezdte a termet a padsorok között, és szörnyű dolgokat mondott. Aki nem tanul, azt kirúgja... Őt nem érdekli, ki honnan jött, milyen volt a bizonyítványa az általánosban, kik a szülei, őt a munka érdekli, ő nem tűri a becstelenséget, itt dolgozni kell, és aki nem hajlandó, az meneküljön... Negyvenketten lapultunk, mukkanni se mertünk, éreztük, hogy ennek fele se tréfa; második év végére tizenketten repültek is annak rendje és módja szerint” – kezdi a „leckét” Spiró. Igazi színházi entrée, valódi (élet-)belépő ez: emblematis, nyitó helyen kérhet szót az író minőségeszménye és a szuverén lét, a szuverén személyiség iránti vonzódása.

Néhány további példa a prózapoétikai célzatú teatralizálására:

Bada tanár úr egyik oktatói módszere az „olvasópróba” („Kicsit más, mint a színházban. A házi olvasmányról kell beszámolni, de »szövegközelben«”); Bada „Nem színésznek, még csak nem is hivatásos előadónak született. Csupán a belső ragyogásával tudott virtuózan, célirányosan bánni”; diákjai a házibulizás mellett a(z amatőr) színjátszással mérik önnön felnőtségüket; „Nagy szerep volt a Bada tanár úré, amíg nyugdíjba nem zavarták”; „Négy évre felépített, nagy ívű szerep volt az övé”, megkoronázva a négy éven át ígért, titokként kezelt Kosztolányi-vers elszavalásával a matúra után.

Mivel Bada tanár úr csak a tehetségesebb diákok körében sikeres, pályáját viszont nemegyszer kisiklatták, anyagi gondjai nyomasztóak (takarékoságból egyetlen kockasajtót ebédel), külleme mulatságos, rigolyái kifigurázhatók, itt-ott konzervatív vagy vitatható oktatási módszerei kikezdehetők, az összkép sem egyértelműen heroizáló. A drámaíró, a színházi dramaturg Spiró nagy komédiásként hívja életre kedves tanárát (a későbbiekben atyai barátját). Mint viharvert, a hatáseffektusokat értő és kedvelő (ám nem hajszóoló) „cirkuszista” magasodik föl a tradicionális értékeket (így a latin nyelvet és az

antik metrumot) sulykoló pedagógus. A szerző a kiemelkedő közösségek szétverésére törekvő, hagyományosan vak hazai rosszakarat akcióinak futó jelzésével emeli ki, hogy a magyar glóbuszon csak az viszi valamire, akiben ez a komédiásvér csörgedezik, aki minőséggel és humorral tud válaszolni a megaláztatásokra, aki hivatásában – általában a művészet révén – megalkotja saját világát.

A fogyatékoságai ellenére is ideális (magyar)tanár mellett fölvilan az ideális iskola is. Spiró a névtelenség homályában hagyja alma materét, nem mondja meg, hol tanult, csak azt: „a hatvanas évek legelején, a semmiféle hírnévvel nem rendelkező külbeli gimnáziumban, amelynél mégsem volt jobb gimnázium akkoriban sehol, mert szerencsénkre a nevesebb középiskolákból ott gyülekeztek az eltanácsolt, kifúrt, kiutált nagyszerű tanárok. Nem tartott sokáig ez az aranykorszak, a legjobbakat aztán ott is eltanácsolták, kénszernyugdíjazták, de a tanárok azóta is összejárnak, szeretik egymást – mi csak azt tudtuk, hogy szerettünk oda járni, és nem láttunk be a tanári szoba szentélyébe, ahol nem dívott a fűrés”.

Nincs okunk kétségbe vonni a tipikusan 1956 utáni, de általánosan is ismert szituációból kinövesztett, romantizált és szakralizált igazságot, az emlékező érzelmi igazát. Ebben az iskola- és tanárcentrikus emlékképben az utóbb szinte „mellékesen” mégiscsak megnevezett iskola a tájékozódási pont, a mag: az élet rajongott iskola-középpontja amolyan világgözéppont is. E kitüntetett locus is a tanári (varázs)pálca intésére merül föl a múltból: „El kell képzelni ugyanezt a pálcát, amint a *declinatio* és a *conjugatio* szentségét szörnyű berregéssel zavaró, gyakorlatozó vadászgépeket fenyegeti az ablakból, és azok el is húzzák a csikot a Váci út és a Lőportár utca kereszteződése, az egymás mellett levő Bolyai János Gimnázium és a kerületi Bör- és Nemibeteg-gondozó egéről”. A tanári egónak, a klasszikus nyelvnek és műveltségnek hatalma van a militáns agresszió erőfitogtatása felett. A tanárával szolidáris gimnazista számára a középiskola, a meghatározó térképészeti objektum szinte egybeépül a tizenéves fiúk vágy- és rémképeit mitizáló egészségügyi bázissal.

„Szellemi arisztokratizmus plebejus attitűddel párosítva”: ez a „különös” szemlélet diktálta Bada tanár úr lépéseit; a tanárét, aki „nem az életre készített fel bennünket, hanem fogékonytá tett mindazon értékek iránt, amelyek az embert oly fájdalmasan gazdaggá tehetik”. Az iménti szavakat Spiró György a saját emberi alapállása és írói szándékai címerére is jelmondatként véshetné.

Bada tanár úrnál bizonyára ismertebb tanárfigura a ‚Csirkefej’ (1985) című Spiró-tragédia Tanár alakja. Mint tudnivaló, ebben a drámában a roskadozó külvárosi ház – szinte kivétel nélkül magányos lakóival – amolyan szociológiai-történeti horizonttá módosul. E körben a legbűnösebb – mert hosszú időn át szeretetre képtelen – Vénasszony, aki a legbűntelenebb is – hiszen felismeri, megbánja és vezekléssel igyekszik jóténni vétkeit –, esik gyilkosság áldozatául. Gyilkosa a legbűnösebb – éppen mert gyilkos – szereplő, aki azonban a legbűntelenebb is – fiatal kora, társadalmi és családi áldozat-volta folytán. A tizenkét szereplő egyike a begubózva, agglégényesen élő, délután korrepetálással pénzt kereső Tanár. Nem szolgálója szaktárgyának, hanem szolgálja. „Kezit csókolom”-mal köszön bakfis tanítványainak (azok gúnyos ‚Csókolom, tanár úr!’-ral felelnek), mert nem nélkülözheti a különórak keresményét. A korrepetálás megjelenített, az udvar ‚nyilvánosságába’ kivitt részletei felkészült, sőt átszellemült pedagógusnak mutatják a Tanárt. Olykor tudományos idézetek foszlányaival, de jobbra a saját elemző szavaival érzékelteti: ért a versekhez, lázba hozza az Ady-elemzés, felfogja az erkölcsi és ontológiai hívást. Irodalomközelsége azonban életidegenség is. Ő, aki oly nekibuzdulva képes prédikálni a Bakfisnak és a Csitrinek Ady ‚Menekülés az Úrhoz’ című költeményéről, a költemény memoriterként feladott nyolc soráról, a Vénasszony konfessziójakor a ‚van Isten?’ kérdésre – ‚tessék mondani, tanár úr – ne tessék haragudni de – mer ez most olyan rossz – van Isten?’ – képtelen valamilyen elfogadható válasszal és szavakba öntött szolidaritással reflektálni. Belőle éppen Bada tanár úr embersége és erényei hiányoznak.

A ‚Csirkefej’ négy nyelvi rétegeből a legelső szint a csekély szókincsű, mosdatlan, alig artikulált, „buzamegező” beszéd. Ezzel él a Srác, a Haver, a Törzs, a Közeg, az Apa, az Anya, félig-meddig a Csitri is. A második szint a hétköznapi kommunikációra már alkalmas, színtelenségében érzelmileg mozgósított beszédé, melyet – másként-másként – a Vénasszony, a Nő, az Előadónő és a Bakfis használ. A harmadik beszéd szintet, a választékos, iskolázott, szakmailag is kiművelt nyelvet egyedül a Tanár beszéli (noha, láttuk, az igazán embert próbáló, szóhasználatukban kényes szituációk őt is szinte megnémítják). A negyedik beszéd szintnek már nem marad valóságos beszélője: a megalkotóról, a kimondóról leválva, a kiváltságos esztétikai szféra magasában, „csodaszerűen” lebeg az idézett Ady-vers, mint a szöveg tökélye. Nyilvánvaló, hogy a tizenegy figura által használt két (rokon) szociolektus elnyomja a csupán egyetlen szereplőhöz, a Tanárhoz köthető nyelvi tartományt. A textus brutalitását a sűrű gondolatjeles megszakitásoknak köszönhető tördeltség, ciklikusság ugyan visszafogja, „felstilizálja”, de a darab nyelvi állandójaként, normájaként eluralkodó, alacsony artikulációjú nyelvezet az artikuláltságot, a művészi művességet teszi „káromkodássá”! A Tanár és szövege – s a vers mint argumentum – nem követelő igényt bejelentve, hanem nevetségesen lóg ki a sorból: a talán jobb sorsra érdemes tanár úr akarata ellenére rossz sáfára a rábízott tárgynak. (A különóra készülő Bakfis többször is *Király István* ‚Intés az őrzőkhöz’ című Ady-monográfiájának a ‚Menekülés...’-re vonatkozó passzusait magolja. E citátumok intarziáit Király professzor egykor mély fájdalommal, otromba gúnyolódásként, munkája és szövegfeltáró igaza megcsúfolásaként olvasta. Érthető személyes sérelme folytán nem vette észre, hogy Spiró nem a tudományos tevékenységet és érdemet parodizálta a fragmentumok kiszakításával. Előbb a tanácstalan diákot, a Bakfist, illetve [nagyjelenetét megelőlegezve] a tirádázó Tanárt tette nevetségessé, s csak azután a tudományos szöveget, melyet a hétköznapi észjárás és szóhasználat körében honosíthatatlan, adaptálhatatlan jellege miatt kárhoztat).

A tizenegy figura által használt két (rokon) szociolektus elnyomja a csupán egyetlen szereplőhöz, a Tanárhoz köthető nyelvi tartományt. A textus brutalitását a sűrű gondolatjeles megszakitásoknak köszönhető tördeltség, ciklikusság ugyan visszafogja, „felstilizálja”, de a darab nyelvi állandójaként, normájaként eluralkodó, alacsony artikulációjú nyelvezet az artikuláltságot, a művészi művességet teszi „káromkodássá”! A Tanár és szövege – s a vers mint argumentum – nem követelő igényt bejelentve, hanem nevetségesen lóg ki a sorból: a talán jobb sorsra érdemes tanár úr akarata ellenére rossz sáfára a rábízott tárgynak.

A ‚Honderű’ című komédia 1997-ben játszódik (ez a folyóirat-megjelenés éve is). Az öt szereplő közül az egyiként 83 éves Frídhof (vagyis a temető jelentésű gúnynev mögött: Dr. Ajtósy Gyula sebész-, majd gyermekorvos), Pukánszky (Béla Géza, tüzér századosból sok kacskaringón át lett jogtanácsadó, ma nyugdíjas) és Zoltánffy (Károly, minisztériumi osztályvezető, TÜKER-lehordó, vállalati szb-titkár...) hajdan középiskolai osztálytársak voltak. A 82 éves Annamari, akinek lakásán találkoznak, fél tucat férjet és nagyjából ugyanennyi élettársat fogyasztott el, köztük Pukánszkyt. Zoltánffy sok évtizedes készülődés után most kéri meg az okos, művelt, életerős, elegáns, fiatalos özvegyasszony kezét – ha „életben marad”, úgymond. Pukánszky és Zoltánffy ugyanis épp itt és ma párbajra készül, s ezt le is folytatják, lovassági karddal. Az ok látszólag egy – Annamarival kapcsolatos – sértés. Valójában a három osztálytárs, kiegészülve a tegnap még élő negyedikkel, Kálmánnal, azért szcenírozza a véresen valóságos párbaj-jelenetet, hogy a tudatlan halálos beteg Pukánszky ezen az elegánsabb módon, barátai eutanáziát igénylő segítségével kerülhessen közelebb a halálhoz.

A három, azaz négy, sőt, Kálmánnal tulajdonképp öt idős figura egy fiatalabb, a harminc körüli Vancsura tájékoztatására tárja föl múltját és viszonyait. Két párbajsegédre feltétlenül szükség van, s mivel Kálmán az előzetes tervek ellenére már nem érkezhetsz meg, Vancsurát, az épp itt időző végrehajtót kell belekényszeríteni a színjátékba. Az egymástól messze eső két nemzedék úgy is leírható: Frídhoféknak volt alma materük, Vancsurának nem volt.

A „Bada tanár úr” lapjait dramaturgként is formáló Spiró ebben a színműben sokat bíz epikusi adottságaira. Minden bizonnyal a *Vasbányai Ferenc* szerkesztette kiadvány, „A Budapesti József Attila Gimnázium jubileumi évkönyve” (1988) alapján, de más írott és szóbeli forrásokat egyként felhasználva bőségesen belemintázta a komédiába az előd-, egyben utódiskola, a Ciszterci rendi Szent Imre Gimnázium történetét. Az öregurak itt voltak diákok, osztálytársak. Önmagukat mind a mai napig egymáshoz és a gimnáziumukhoz való viszonyaik, az átörökített hierarchia szerint identifikálják, diáknyelvi fordulataik, szlengjük, elavulhatatlan nyelvi zárványaik latba vetésével. „Titkos” szövetségük és el-elkomolyodó rivalizálásuk a kívülálló (Vancsura) számára érthetetlen jelszava a Honderű szó is. A darabbeli magyarázat így hangzik: „Volt egy magyar gróf, kedves fiatalember, Széchenyi István nevezetű, és ő a múlt század közepi Pest-Budát szerette volna Honderűnek elnevezni... Ez a szó franciául úgy hangzik, hogy »az utca szegyenek«, honte de rue, úgyhogy Széchenyi gróf elállt az ötlettől, így lett a város neve Budapest” (a beszédes szókapsolat-kifordítások egyikeként kerül majd fontos stilisztikai pozícióba „a szegyen utcái” szintagma). A jókaiasan csengő szó – a darabcím – illúziókra és illúziófoszlásra egyszerre utal.

A diáktársak egy tipikus nyelvi mágiával, az osztálynévsor felmondásával is vissza-pörgetnék, megállítanák az eltűnt időt, a még élők föltámasztanák a halottakat, s velük az ifjúkort. Zoltánffy és Frídhof a neveket egymásba öltve idézik: „Ajtósy, Angyal, Árendás... Csizmazia... Országos első lett latinból, a Csizmazia... Erődi-Harrasch, Fetsch, Fischer, Folláth, Földes, Gáspár, Glédula, Gonda...” A lista – melyben az Erődi-Harrasch mintha sajtóhiba lenne, Erődi-Harrach helyett – a pusztá névhalommal is kifejezésre juttatja, hogy a Szent Imrében, a nagy létszámú osztályokban származási, felekezeti és (anya)nyelvi különbségek figyelmen kívül hagyásával kerültek össze a fiúk. (Annamari természetesen nem iskolatárs, hiszen a „tisza fiúosztály” maradéka ma is úgy vélekedik: „Még csak az kellett volna, hogy lányok is járjanak! Tönkretették volna a színvonalat!”)

Spirónak az emberi nem javához tartozó idős hősök megalkotásakor az elitség öntudatára, tehát elismerten elit iskolára szükséges figyelmeztetnie. Ezt az iskolát a ciszterciek Szent Imre Gimnáziumában találja meg. Az iskola-vetélytársi összevetés itt is felbukkan. Vancsura érdeklődésére – „Melyik gimibe tetszettek járni?” – Frídhof és Zoltánffy ezt mondja: „A ciszterciekhez. Később József Attila lett belőle, most megint Szent Imre, ha jól tudom... Mi voltunk a második legjobb gimnázium Budapesten! Rögtön a piaristák után! Tudja, ki mindenki járt oda?”

Bár a későbbiekben a „ki mindenki”: újra egy – lazább – névsor lesz a szövegkatalizáló elem, vizsgáljuk meg előbb, miként pozicionálja hősei gimnáziumát Spiró. Deklaráltan a piaristák utáni második legjobb alma matert szemeli ki. Az 1908-ban alapított Sacer Ordo Cisterciensist sokkal tekintélyesebb múlt táplálja, mint az 1597-es alapítású kegyesrendieket. Ezt a historikus előnyt a szóban forgó két fővárosi iskola közötti tradíciókülönbség kiegyenlíti. A Szt. Imre Gimnázium 1912-ben jött létre, akkor még a XI. Váli utca 1. alatt. A XI. Villányi út 27. szám alatti épületet 1927/29-ben emelte *Walder Gyula*. A piaristák viszont már 1717. november 7-én megnyitották Collegium Pestense elnevezésű tanintézményüket az V. Galamb utca sarkán. 1913/17-ben készült el az új, hatalmas iskolaépület. A tervező, *Hüllt Dezső* a városépítészeti követelményeknek engedelmessé a Duna-part és a Kígyó utca közötti átjáróval törte meg a tényleg túlzottan is nagy, de így már szellősebb tömböt. A homlokzatra a *Radnai Béla* formálta, öt alakos szobor-

csoportozat került, középpontjában a rendalapító *Kalazanci Szent József* figurájával. A szentszobor akkortájt vesztette el glóriáját, amidőn – 1953-ban – az épület az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának otthonává lett (tudvalevően már nem sokáig, hiszen az utolsó intézetek, tanszékek is készek a költözésre). Spiró drámahősei 1914-ben vagy 1915-ben, már az I. világháború első évében születtek. Mint ciszterci diákok, látogatták még a Váli utcai, s már a Villányi úti iskolát is. A piaristák 1917-ben – a rendalapítás 320., a Collegium... megnyitásának 200., Kalazancius szentté avatásának 190., a magyar nyelvű kegyesrendi bölceleletoktatás 140. évfordulóján – avatták új iskolájukat. A ciszterciek, ismételjük, 1929-ben. A materiális adottságok, valamint az I. világháború utáni társadalmi helyzet, pedagógiai szituáció, nevelési cél tekintetében nagyjából fej-fej melletti vezető helyen haladhatott a két tanítórend.

A Spiró-darab azzal „dolgozza le” a piaristák előnyét, hogy míg őket a továbbiakban említetlenül hagyja, a Szent Imre Gimnázium iskolatörténetét személyes közelségbe hozza, familirializálja; kitűnőségek sokaságát nevezi meg, tanulságos sorsokat cikáztat, a növendékek pályáját szakmai sikerekkel, erkölcsi tanulságokkal hozza összefüggésbe. Csak úgy záporoznak a félművelt, az alma mater magnetikus erejét nem ismerő Vancsurára a híres ciszterci diákok nevei, teljesítményei. *Lékai László* bíboros érsek... *Rösler Endre* operaénekes... *Staud Géza* színháztörténész (és „házi” magasugró-rekorder...) *Latinovits Zoltán* színművész... (E sorok írója nem tudja elhallgatni, hogy már piarista diákként rendre ciszterci mintaemberekkel találkozott. *Id. Czeyda-Pommersheim Ferenc*, a neves sebész, *Brisits Frigyes*, Vörösmarty-kutató és tankönyvíró, *Várkonyi Zoltán*, a színész és rendező részben személyes példájukkal, a családban terebélyesedő legendájukkal is segítették. Ők is, miként sokan mások, nevesek és kevésbé nevesek, mind megemlített „szereplői” a „Honderű”-nek.)

A megforgatott nevek a rangjuk okán, a felidézett események kivételességükkel válnak ünnepvé. A Szt. Imrét körbeveszik a fővárosi és az országos méltóságok. Ezekbe a pillanatokba groteszkum vagy kritika is keveredhet, így téve realizistikusabbá az iskola kivételességét. Nyilván nem Krantz Tibi – Zoltánffy emlékezetében élő – ünnepi verse jelzi az irodalom csúcsait. A diákköltő az 1929-es avatáson maga dörögte: „El nem felejtjük a szent ezerévet, / A történelem bármit is akar, / Szent Imre földjén nem lesz egyéb élet, / Nem lesz itt más, mint keresztény s magyar!” A latin szövegnek, a szentenciáknak – így az „Ex scholis omnis nostra salus...” kezdetű avatási feliratnak – ugyanúgy bűvereje van, mint Bada tanár úr antik metrumának. Őrződnek a különféle tanórák, a tanáregyeniségek bogarai, a diáksínyek, beköpések. Őrződik az indíttatás – Pukánszkyék, jó paptanáraik intését megfogadva, „jó papként” holtig tanulnak. A karddal megvágott Pukánszky a halálán van, de a másfél éve kezdett kínai nyelvtanfolyamának leckéjét akarja megírni. A másik két öreg is fáradhatatlan, s legalább annyi az elfoglaltsága, mint amennyi a súlyos betegsége. Ehelyütt nem tisztünk eldönteni, mennyiben sikeres és arányos Spiró figuraformálása – nincs-e felővesztve a három agg, nincs-e sematizálva primitívségében Vancsura stb. –, abban azonban téved egyik bírálója, hogy a három öregúr neveltségessé teszi magát a már hetvennyolcvan éve is borzalmasan elavult párbaj intézményének felelevenítésével, a Clair Vilmos-párbajkönyv követésével. A komédia valamennyi szegmenséhez az iskola, az iskolai évek felől nyílik út. A párbaj végzetes és komoly (is) ugyan, ám egyben játék, egy kis kör titkos magánügye, „Honderű”: úgy figurázzák ki a viaskodásban halál felé tartó ön-

Valójában – s ez beleillik Spiró György más műveiből is kihüvelyezhető fogatkozás-, korcsosodás-koncepciójába – ők az az utolsó nemzedék, amely még szilárd ismeretek és erkölcsök alapjára építve tervezhette meg az életét, s e terveket – minden kiskislás, balsiker, csőd ellenére, s az elkerülhetetlen végzet ellenére – be is tetőzhette.

magukat, ahogy hajdan diákként gúnyolódtak – talán seprűnyéllel, alkarral hadakozva – a tényleg idejétmúlt párbajozáson.

Spiró tekintélyes írói erőt, a művön belül nagy terjedelmet mozgósít az iskola bemutatása érdekében. Így tudja érvényre juttatni tételét, melyet leghívebben a közhellyé kopottatott voltukban is halhatatlan Ady-sorok közvetítenek (Bada tanár úr is egy Ady-elemzéssel adta növendékeinek – irodalomtanárként – a legmaradandóbbat): „Bár zord a harc, megéri a világ, / Ha az ember az marad, ami volt: / Nemes, küzdő, szabadlelkű diák”. Sőt, csakis diákként éri meg öregkorát az ember: azt hordozza, reprodukálja, reorganizálja magában, amit tanáraitól és alma materétől kapott. Pukánszky, Frídhof és Zoltánffy (valamint Annamari) életútja – a biográfiai tények primer tanúsága szerint – kudarctörténet. Valójában – s ez beleillik Spiró György más műveiből is kihelyezhető fogyatkozás-, korszakosodás-koncepciójába – ők az az utolsó nemzedék, amely még szilárd ismeretek és erkölcsök alapjára építve tervezhette meg az életét, s e terveket – minden kisiklás, balsiker, csőd ellenére, s az elkerülhetetlen végzet ellenére – be is tetőzhette. Vagy inkább az író generációja lenne az utolsó nemzedék, mely még találkozhatott egy-egy Bada tanár úrral, még fogalmat alkothatott a „tökéletes” iskoláról? Akár így, akár úgy, a Vancsurák, a Bakfisok, a Csitrik azok, akik már nem részesültek a kegyelemből.

Bada tanár úr mint komédiás, a három öreg mint három fineszes, programos, holtában is elpusztíthatatlan csínytevő emlékeztet az író legnagyobb szabású hősalakjára, az epikájában és dramaturgiájában is föllépő Boguslawskira. Bada „az egyik irányból”, a valóság felől, Pukánszkyék „a másik irányból”, a fikció felől tagadják azt a tanári attitűdöt, mely a ‚Csirkefej’ Tanárjáé. Ahol tanár, diák és alma mater hármasa háromfelé hullik, ott a valóság is szétesik. Remény csak ott van, ahol a tanárban él a diák, s a diákban az alma mater.

Elhangzott az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a millenniumi év alkalmából ‚A magyar állam ezer éve’ címmel, 2000. november 23-án és 24-én rendezett tudományos ülészakának második napján, a Bölcsészkar (egyik) jelenlegi épületében, vagyis a volt és egyben a leendő Piarista Gimnáziumban.